

Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se
Kopia till: s.sof@regeringskansliet.se

Remissyttrande över utkast till lagrådsremiss För barns rättigheter och trygghet – en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga

Ert dnr S2025/02039

Med hänsyn till den korta remisstiden saknar kammarrätten möjlighet att göra annat än en översiktlig analys av förslagen.

Mot den bakgrunden lämnar kammarrätten följande synpunkter.

Generella synpunkter

Kammarrätten anser inledningsvis att det är positivt att den nuvarande lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) delas upp i två separata lagar som avser omhändertagande för vård av barn och unga och särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården. Kammarrätten ser också positivt på den föreslagna lättöverskådliga strukturen och kapitelindelningen. Kammarrätten anser även att det är positivt att legaldefinitioner införs. Kammarrätten vill dock påpeka att begreppet ”den unge”, som föreslås tillsammans med ”ung person” beskriva personer som har fyllt 18 men inte 21 år, redan är ett väl inarbetat begrepp avseende såväl barn som de personer som faller inom den tilltänkta definitionen. Kammarrätten ser därför vissa risker med att använda begreppet med en annan avsikt.

6.5 Barns och ungas processbehörighet i mål och ärenden enligt den nya lagen

Kammarrätten avstyrker förslaget att ett barn som är under 15 år ska höras i domstol, om barnet vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras. Såsom påtalats av tidigare remissinstanser aktualiserar förslaget en svår avvägning mellan att å ena sidan tillgodose ett önskemål från ett barn om att höras i domstolen och att å andra sidan skydda barnet från att ta skada av att höras. Det går inte heller att bortse från den överhängande risken att barnet utsätts för påtryckningar av vårdnadshavarna att delta i en

muntlig förhandling. Det kommer i praktiken att medföra såväl svårigheter att utreda barnets vilja att höras i domstolsprocessen som att utreda de förhållanden som ska beaktas vid bedömningen av om barnet kan komma till skada av att höras i domstolsprocessen, samtidigt som domstolarna har att iaktta tidsfrister och skyndsamhetskrav vid handläggningen. Det framgår inte heller om barnets önskan att höras ska utredas i samtliga mål, eller om det är betingat av barnets ålder och mognad. De förutsättningar för att höra barn under 15 år som finns i gällande bestämmelser stämmer enligt kammarrättens bedömning bättre överens med principen om barnets bästa.

Om regeringen avser att gå vidare med förslaget är det önskvärt med ett förtydligande om hur domstolarna rent praktiskt ska gå tillväga för att utreda barnets vilja att höras i domstolsprocessen och huruvida barnet kan komma till skada av att höras.

7 Förutsättningar för omhändertagande för vård

7.1 De generella förutsättningarna för omhändertagande för vård

Kammarrätten anser att det är positivt att förutsättningarna för omhändertagande för vård förtydligas och att det av lagtexten framgår att en sammantagen bedömning ska göras. Det är även positivt att det i förarbetena klargörs vad domstolarna har att pröva i fråga om nödvändig vård. Det är också positivt att språket moderniseras avseende rekvisiten i fråga om vårdbehovet.

7.2 Förutsättningarna för omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet och eget beteende

Kammarrätten ställer sig tveksam till om de ändringar i lagtexten som föreslås är tillräckliga för att tydliggöra de avsedda ändringarna i tillämpningen. Det kan ifrågasättas om en ändrad tillämpning som inte lagfästs kan förväntas få avsedd effekt. Det gäller främst i fråga om att psykiska besvär och psykiatriska tillstånd inte ska utesluta omhändertagande för vård och tillägg i fråga om vad som kan anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende. För att avsedda ändringar ska få genomslag föreslår kammarrätten att detta tydliggörs i lagtexten.

Kammarrätten ställer sig vidare frågande till behovet av att i bestämmelsen om förutsättningar för vård på grund av förhållanden i hemmet tillägga att det ska vara fråga om ett "skadligt" förhållande. Förutsättningarna för att omhänderta ett barn eller en ung person för vård är inte uppfyllda om det inte finns en påtaglig risk att barnets hälsa och utveckling skadas enligt den föreslagna bestämmelsen i 3 kap. 1 § första stycket 1 i den nya lagen.

8.1 Omhändertagande för vård på grund av anknytning

Kammarrätten avstyrker förslaget att ett barn ska kunna omhändertas för vård på grund av sin anknytning till ett familjehem. Kammarrätten avstyrker även förslaget enligt 9.1.2. att förvaltningsrätten i vissa fall får besluta om omhändertagande för vård på grund av anknytning utan en ansökan från socialnämnden. Skälen för detta är följande.

Enligt kammarrättens mening förefaller det inkonsekvent att den föreslagna grunden för omhändertagande på grund av anknytning enbart ska omfatta barn som omhändertagits för vård på grund av förhållandena i hemmet. Enligt kammarrätten bör behovet av att låta vården fortgå för att barnet knutit an till familjehemmet kunna vara lika starkt oavsett om barnet är placerat i familjehemmet med stöd av socialtjänstlagen (2025:400), eller om barnet är omhändertaget för vård på grund av det egna beteendet. De skäl som förs fram i detta avseende är enligt kammarrätten inte tillräckligt underbyggda för att barn som omhändertagits för vård på grund av förhållandena i hemmet ska särbehandlas och av den anledningen ska underkastas tvångsvård under en längre, obestämd tid. Det kan också ifrågasättas om det är för barnets bästa att låta vård, som sker med tvång, pågå utan tydlig tidsmässig begränsning och om det är ett proportionerligt medel i förhållande till de intressen som avses tillgodose, särskilt i ljuset av mindre ingripande alternativ, såsom flyttningsförbud.

Den föreslagna lagtekniska konstruktionen medför att frågan om ett barn ska omhändertas på grund av anknytning kan bli aktuell i såväl ansökningsmål som överklagandemål. Det leder till någon form av hybrid, särskilt i fråga om mål om upphörande av vård där en ansökan om vård på ny grund kan bli aktuell. Det kommer enligt kammarrättens bedömning leda till en komplex prövning för domstolarna och ställa särskilda krav på domstolens processledning. Det gör sig särskilt gällande i den situation då domstolen bedömer att förutsättningarna för vård på grund av hemförhållandena inte längre föreligger. Då blir frågan i stället om barnet bör omhändertas på grund av anknytning. Det ter sig anmärkningsvärt att en domstol på eget initiativ med tvång ska kunna omhänderta ett barn för vård, trots att det är i strid med socialnämndens bedömning av barnets vårdbehov. Det framstår vidare som oklart vilka handlingsalternativ som återstår för kammarrätten för det fall underinstanserna bedömt att pågående omhändertagande för vård på grund av förhållandena i hemmet ska kvarstå, och kammarrätten skulle komma till en annan slutsats. Kammarrätten är i den situationen förhindrad att låta vården upphöra. Det finns utrymme för olika tolkningar om kammarrätten har samma möjlighet som förvaltningsrätten att på eget initiativ pröva frågan om omhändertagande av vård på grund av anknytning. Om kammarrätten har samma beslutanderätt, är det tveksamt ur ett rättssäkerhetsperspektiv att kammarrätten som första instans prövar denna fråga. Det finns också en stor risk att domstolen saknar utredning.

Vidare ställer sig kammarrätten frågande till återföreningsprincipens aktualitet om förslaget genomförs. Visserligen utgör såväl flyttningsförbud som vårdnadsöverflyttning avsteg från återföreningsprincipen. Kammarrätten noterar dock att omhändertagande för vård på grund av anknytning för barn som är omhändertagna på grund av hemförhållandena är avsett att ersätta flyttningsförbud i de tilltänkta situationerna, vilket inte kan anses lika ingripande som ett beslut om omhändertagande för vård. Kammarrätten uppfattar inte heller förslaget som att det är avsett att ersätta vårdnadsöverflyttning i vissa situationer. Det bör i sammanhanget även nämnas att det är tänkbart att omhändertagande för vård på grund av anknytning minskar incitamenten till vårdnadsöverflyttning. Det kommer således leda till att barn omhändertas med tvång under längre tid.

Kammarrätten saknar en analys av den föreslagna lagtekniska konstruktionen i förhållande till att ha ett liknande förfarande som de andra grunderna för tvångsvård, dvs. att socialnämnden kan besluta om ett

omedelbart omhändertagande med efterföljande ansökan om omhändertagande för vård och därmed hålla processen i fråga om vårdens upphörande åtskild från frågan om barnet ska omhändertas för vård på annan grund. Socialnämnden skulle i sådana fall kunna ansöka om att barnet ska omhändertas för vård på grund av anknytning i anslutning till att ett beslut om upphörande av omhändertagande för vård överklagas.

För det fall regeringen avser att genomföra förslaget att ett barn ska kunna omhändertas för vård på grund av sin anknytning till ett familjehem lämnar kammarrätten följande synpunkter på den föreslagna lagtekniska konstruktionen.

Kammarrätten ställer sig frågande till att socialnämnden enligt förslaget inte ska fatta något beslut i fråga om vårdens upphörande i de situationer där en hemtagningsbegäran har utretts och nämnden kommer fram till att förutsättningarna för vård på grund av hemförhållandena inte längre är uppfyllda, utan i den situationen i stället ska ansöka om vård på annan grund. Ordningen med att ett omhändertagande, som sker med tvång, i den situationen ska fortsätta trots att förutsättningarna inte längre är uppfyllda, kan också ifrågasättas. Vidare går det enligt kammarrättens mening att ifrågasätta nödvändigheten med de föreslagna tidsfristerna för nämnden att ansöka om omhändertagande för vård på grund av anknytning och för förvaltningsrätten att påbörja prövningen av ett mål.

Vidare anser kammarrätten att det kan ifrågasättas om uttalandena i utkastet ger tillräcklig vägledning för rättstillämparen i fråga om de omständigheter som ska beaktas i fråga om anknytningen, samt vilken betydelse vissa förhållanden ska ges, särskilt i förhållande till varandra.

Därtill saknar kammarrätten en analys i fråga om vad som sker med beslutat omhändertagande för vård på grund av anknytning för det fall det aktuella familjehemmet avsäger sig uppdraget.

16.1 Flyttningsförbud

Kammarrätten avstyrker förslaget att bestämmelserna om flyttningsförbud inte längre ska omfatta barn i familjehem som är omhändertagna för vård på grund av förhållanden i hemmet.

En utmönstring av flyttningsförbud för barn som har omhändertagits för vård på grund av hemförhållandena kan leda till oönskade konsekvenser. Kammarrätten har ovan avstyrkt förslaget om att barn ska kunna omhändertas på grund av anknytning. Om förslaget genomförs kan det inte uteslutas att det kommer att uppstå situationer där förutsättningar saknas för att omhänderta barn på grund av anknytning, samtidigt som förutsättningarna för vård på grund av hemförhållandena har upphört. Det vore otillfredsställande om det saknas lagliga möjligheter att temporärt hindra en för tidig hemflytt för barn i de fall den pågående vården av barnet upphör. Förslaget skulle inte heller tillgodose de omhändertagna barnens behov av trygghet och stabilitet.

21.1.2 Rätt till offentligt biträde när beslut om umgänge eller hemlighållande av barnets vistelseort har fattats

Kammarrätten har inga särskilda synpunkter på att barn ska anses ha ställning som part eller att barn har rätt till ställföreträdare och offentligt biträde i dessa måltyper. När det gäller en vårdnadshavares eller förälders rätt till offentligt biträde saknar emellertid kammarrätten en analys av om behovet skulle kunna tillgodoses på annat sätt, till exempel genom rättshjälp.

23.1 Överklagande av socialnämndens beslut

Socialnämndens beslut om att avvisa en begäran om upphörande av ett omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet eller anknytning

Enligt förslaget ska socialnämndens beslut om att avvisa en begäran om upphörande av ett omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet eller anknytning som ges in till socialnämnden inom sex månader från det att socialnämndens eller rättens beslut i fråga om omhändertagandet har fått laga kraft, inte få överklagas. I ljuset av att vård av barn som sker utan samtycke är mycket ingripande och möjligheten att få frågan om vårdens upphörande prövad skjuts på framtiden saknar kammarrätten en analys av att vårdnadshavaren inte ska kunna få beslutet överprövat i förhållande till rättssäkerhetsaspekter.

Överklagande av beslut om placering

Enligt hittillsvarande lydelse får socialnämndens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol, när nämnden har beslutat om var vårdens av den unge ska inledas eller beslutat i fråga om att flytta den unge från det hem där han eller hon vistas (41 § första stycket 1 LVU). Rätten att överklaga gäller bara vid flyttningar från ett hem till ett annat under den vårdtid som följer efter det att förvaltningsrätten har beslutat om vård av den unge (se prop. 1979/80:1 s. 604 f.). Det har av domstolarna i förekommande fall tillämpats på så vis att beslut om placering som innebär att den unge inte flyttas från ett hem inte utgör ett överklagbart beslut enligt 41 § första stycket 1 LVU, såvida det inte är fråga om ett beslut att inte bifalla en begäran om att flytta den unge från ett hem där den unge vistas (jfr prop. 1989/90:28 s. 125–126).

Enligt föreslagen lydelse i 19 kap. 1 § första stycket 1 i den nya lagen får socialnämndens beslut i fråga om placering enligt 6 kap. 1 § överklagas. Av lagtextens ordalydelse skulle det kunna uppfattas som att samtliga beslut om placering enligt 6 kap. 1 § är överklagbara. Av allmänmotiveringen framgår dock att nuvarande bestämmelse om vilka beslut av socialnämnden som får överklagas ska föras över till den nya lagen oförändrad i sak. Ett förtydligande av den avsedda tillämpningen vore önskvärt, särskilt med hänsyn till den tidigare tillämpningen av bestämmelsen.

17.1 Förutsättningar för utreseförbud

I utkastet föreslås att nuvarande bestämmelse om att ett utreseförbud ska föras över till den nya lagen med det tillägget att de nya rekvisiten för

omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet och eget beteende även gäller för när ett utreseförbud ska beslutas.

I utkastet anges, i fråga om det nya rekvisitet ”negativ social kontroll”, att begränsningarna och kontrollen kan gälla ett barns frihet att välja partner. Det saknas en analys av den nya grunden i förhållande till rekvisitet att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse, särskilt gällande om det blir fråga om en dubbelreglering och om denna i så fall är befogad.

30 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Äldre bestämmelser föreslås i utkastet gälla för sådana ärenden om särskilda befogenheter som har inletts hos Statens institutionsstyrelse före ikraftträdandet. Såsom övergångsbestämmelserna är formulerade uppfattar kammarrätten detta som att barn som har fyllt 15 år inte kommer att ha rätt till offentligt biträde vid överklagande av beslut om vård på en låsbar enhet, vård i avskildhet i anslutning till dygnsvilan, vård i avskildhet på grund av eget uppträdande och vård i enskildhet. Det kan ifrågasättas varför barnen inte kommer få ha rätt till offentligt biträde i samband med ikraftträdande, särskilt då det har ifrågasatts om nuvarande reglering är förenlig med FN:s konvention om barnets rättigheter.

I utkastet föreslås även att vården inte får upphöra utan att det har övervägts om det finns förutsättningar för omhändertagande för vård på grund av anknytning om ett mål om upphörande av omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet har inletts i domstol före ikraftträdandet och det rör ett barn som är placerat i familjehem. Det kan konstateras att det i sådana mål efter ikraftträdandet kommer att saknas såväl ett övervägande av omhändertagande för vård på grund av anknytning som den utredning som behöver ligga till grund för ett ställningstagande av omhändertagande för vård på grund av anknytning.

Det vore önskvärt med ett klargörande av vad som avses med att ett ärende eller mål ”inletts i domstol”, bland annat mot bakgrund att det vid ikraftträdandet kommer att finnas öppna mål i domstol som rör förordnande av offentligt biträde.

31.2 Ekonomiska konsekvenser

I utkastet lämnas förslag som innebär att offentligt biträde kommer att förordnas i betydligt högre utsträckning än i dagsläget. Detta, tillsammans med att barn i större utsträckning kommer få information om möjligheten att överklaga beslut, kommer medföra en ansenlig ökning av mål i förvaltningsdomstolarna. Det bör även påtalas att det för 2026 beslutats en högre timkostnadsnorm än den som kostnaderna beräknats med stöd av i utkastet. Även med beaktande av att begränsningen i möjligheten att begära hemtagning hos socialnämnden kommer medföra en viss minskning av antalet mål, ställer sig kammarrätten tveksam till utkastets bedömning att kostnaderna kommer att rymmas inom befintliga ekonomiska ramar.

Övrigt

Enligt utkastets förslag till lag om omhändertagande för vård av barn och unga ska rubriken närmast 5 kap. 4 § ha lydelsen "Socialnämndens beslut ska fastställas av allmän förvaltningsdomstol". Såvitt framgår är avsikten att socialnämnden ska överlämna beslut om omedelbart omhändertagande till förvaltningsrätten för prövning av om det ska fastställas. Mot den bakgrunden är den valda rubriken högst tveksam.

Yttrandet har beslutats av kammarrättsrådet Annette Spjuth. Dokumentet har ingen underskrift.

Tf. kammarrättsassessorn Christin Jidevåg har föredragit ärendet.